

Magyar Hebraisztikai Konferencia

Schweitzer-lectures 2024

Hungarian Hebrew Studies Conference

Schweitzer Lectures 2024

MAGYAR HEBRAISZTIKAI TÁRSASÁG

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2024. február 1.

<http://mhk.elte.hu/2024/>

PROGRAM // PROGRAMME

9.00	<u>108. terem</u> Köszöntés – Bányai Viktória (elnök, Magyar Hebraisztikai Társaság) Megnyitó – Kőszeghy Miklós (dékánhelyettes, PPKE Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar)	
9:15	A Schweitzer József-emlékdíj átadása	
9:45	Kávészünet	
	<u>111. terem</u> BIBLIATUDOMÁNY: BIBLIAI KOR <i>Elnök: Kustár Zoltán</i>	<u>112. terem</u> JUDAISZTIKA <i>Elnök: Peremiczky Szilvia</i>
10:00	Zsengellér József: <i>Egy történelmi töredék az asszír-kori Izraelből: az Amherst 63 XVII. 1–6</i>	Frigyesi (Niran) Judit: <i>A démoni, a groteszk, a humor és megfagyott érzelmek Ligeti György művészetében</i>
10:30	Bodor Attila: <i>Az egyiptomi tíz csapás (2Móz 7,14–11,10) (pre)szamaritánus szövegváltoza- tának redakciókritikai tanulságai</i>	Turán Tamás: <i>A nyelvtani személyváltás a Héber Bibliában mint stilisztikai és vallási probléma</i>
11:00	Koncz-Vágási Katalin: <i>Ricpá – mellékszerepből prófétává? (2Sámuel 21,1–14)</i>	Barta Péter József: <i>„Jöjjön, aki csak jönni fog, imáink és kívánságaink egyszerűen erre irányulnak.” – R. Shapira és P. Serrarius különös interakciója Amszterdamban</i>
11:30	Kávészünet	
	<u>111. terem</u> BIBLIATUDOMÁNY: FORDÍTÁSOK <i>Elnök: Hack Márta</i>	<u>112. terem</u> 20. SZÁZADI ZSIDÓSÁG <i>Elnök: Schweitzer Gábor</i>
12:00	Grüll Tiborné: <i>Egy ókori fordító személyi igazolványa</i>	Szilágyi Erzsébet: <i>Két, 1947-ben íródott mozgalmi hágadá összehasonlítása</i>
12:30	Koltai Kornélia: <i>A targumok költőisége</i>	Bányai Viktória: <i>Hagyomány és holokausztemlékezet</i>

13:00	Ebédészünet	
13:30	A Magyar Hebraisztikai Társaság közgyűlése (a tagok részére) <u>108. terem</u>	
	<u>111. terem</u> BIBLIATUDOMÁNY: POSZTBIBLIKUS KOR <i>Elnök: Buzási Gábor</i>	<u>112. terem</u> HALLGATÓI SZEKCIÓ <i>Elnök: Balázs Gábor</i>
14:30	Dávid Nóra: <i>„Így lettek drágakövekké és szép gyöngyökké” (Hom. VIII.12) – a drágakövek szerepe a Pszeudo-Klementinákban és a Henok-hagyományban</i>	Fehér Sándor: <i>Ben Szira kanonikus volta a jeruzsálemi és babiloni Talmudban, illetve a korai palesztin rabbinikus forrásokban</i>
15:00	Papp György: <i>A 90. zsoltár szövege a Talmudban</i>	Sipos Ferenc Norbert: <i>Tagadó egyeztetés kialakulása a jiddis nyelvben</i>
15:30	Zsizsmann Endre: <i>A therapeuták lakomái Alexandriai Philón: De Vita Contemplativa című írásában</i>	Dombi Gábor: <i>Két zsinagóga, ami három. Csoportok, nyelvek, irányzatok az Orczy-házban 1809–1937</i>
16:00	Kávészünet	
16:30	<p style="text-align: center;"><u>108. terem</u></p> <p style="text-align: center;">Könyvbemutató</p> <p style="text-align: center;">Koltai Kornélia és Zsengellér József (szerk.), שיר פשוט ומחולק: Héber üdvözlőversek és a peregrináció</p> <p style="text-align: center;">Bemutatója: Csorba Dávid</p>	
		

Egy történelmi töredék az asszír-kori Izraelből, Amherst papirusz 63 XVII 1–6

ZSENGELLÉR JÓZSEF

zsengellerj@or-zse.hu, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

A 19. században talált 63-as számú Amherst papirusz démotikus írásban rögzített szövegének megfejtése és kiadása (Steiner 1997; Van der Toorn 2018) jelentősen gazdagította az eddig ismert perzsa-kori arámi szövegkorpuszt.

Az Izraelhez is kapcsolható szövegek közül a 17. kolumna első hat sora egy önálló szövegegység, mely samáriai katonáknak és júdai vezetőjüknek egy meg nem nevezett vár(os)ba érkezését említi. Karel van der Toorn szerint a történet samáriai katonák Palmürába érkezését dokumentálja Szín-ahhé-eriba Kr. e. 701-es hadjárata során. Ezzel a feltevésével az egész papirusz megírásának helyét, illetve az elephantinói jahvista közösség vegyes hátterű eredetét igyekszik igazolni.

Előadásomban megvizsgálom, hogy a szövegben megjelenő שמרין kifejezés mikortól és mennyiben definiálja viselőinek etnikai hovatartozását, mely kérdés meghatározó a szöveg kontextusának, de egyben korának meghatározásához.

A szövegrész további részletei alapján is megkérdőjelezhető van der Toornnak a papiruszra vonatkozó kor és helyszínmeghatározása – amit egy másik egység, a XII 1–11 alapján Becking (2021) is megtett. Az általa felvetett kontextushoz képest további opciókat is megvizsgálok, melyek az események hátterét adhatták.

A szöveg részletes elemzése és kontextusba helyezése nyomán arra kérdésre is megpróbálok válaszolni, hogy mennyiben tekinthető a szöveg történelmi forrásnak.

Az egyiptomi tíz csapás (2Móz 7,14–11,10) (pre)szamaritánus szövegváltozatának redakciókritikai tanulságai

BODOR ATTILA

bodor.attila@icloud.com

A héber Biblia történelmi-kritikai vizsgálatának egyik legnagyobb nehézsége, hogy a szövegek fejlődéstörténetének a rekonstruálása túlnyomórészt hipotézis jellegű. Ennek oka, hogy a kutatás elsődleges kiindulópontja a maszoréták által áthagyományozott „végső” szöveg és annak belső jellemzői, amelyek néha több, egymásnak ellentmondó irodalomtörténelmi következtetésnek is teret engednek. Ebből adódóan egyre fontosabb szerepet kapnak azok az ókori források, amelyek ugyanazon szöveget két vagy több különböző verzióban/kiadásban rögzítik, konkrét bepillantást nyújtva a szövegek fejlődési folyamatába. Habár ezen források alapján továbbra is lehetetlen teljes képet alkotni a héber Biblia komplex fejlődéstörténetéről, viszont a

különböző fennmaradt szövegkiadások „empirikus” kiindulópontként szolgálhatnak a további irodalomkritikai vizsgálatok számára.

Előadásomban ezt az „empirikus” alapú megközelítést szeretném bemutatni, amely az utóbbi évtizedekben a nemzetközi bibliakutatásban egyre nagyobb figyelmet kapott. Bevezetésként a kutatás jelenlegi állását ismertetem. A dokumentált szerkesztési változtatások bibliakritikai használhatósága tekintetében három különböző megközelítést különböztetek meg (szkeptikus, neutrális és optimista), rámutatva az egyes megközelítések kritikus pontjaira és a jövőben megoldásra váró módszertani kihívásokra.

Az előadás fő részében az egyiptomi csapások (2Móz 7,14–11,10) szamaritánus, illetve preszamaritánus (4Q22) szövegváltozatát veszem górcső alá, amelyben összesen nyolc nagy kiterjedésű betoldás található a (proto-)maszoréta verzióhoz képest (vö. 7,18.29; 8,1.19; 9,5.19; 10,2; 11,3), így egyedülálló „empirikus” bepillantást nyújt az elbeszélés fejlődéstörténetébe. Ezeket a hozzáadásokat a kutatók többsége általában egyetlen, minden esetet átfogó szerkesztői céllal magyarázza: pl. harmonizálás (J. H. Tigay), egy beszéd hiányzó forrásának a pótlása (M. Segal) vagy Mózes prófétai szerepének a kiemelése (M. Kartveit). Ezzel szemben az egyes betoldások tartalmának az alaposabb vizsgálata sokkal differenciáltabb és összetettebb szerkesztői tevékenységet sugall. Elemzésem alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a *Vorlage* újra szerkesztését három különböző szerkesztői cél motiválhatta: 1) logikai inkoherecia, 2) Áron jelenlétének a kérdése, 3) az ún. יהרה אמר כה orákulumok közvetítése.

Az előadásom utolsó részében ezeknek a dokumentálható szerkesztési beavatkozásoknak az irodalomkritikai fontosságára mutatok majd rá, bizonyítva, hogy a (pre-)szamaritánus *editio*-ban megjelenő módosítások fontos empirikus kiindulópontként szolgálhatnak az egyiptomi csapások irodalmi fejlődéstörténetének a rekonstrukciójához.

Ricpá – a tettek asszonya (2Sámuel 21,1–14)

KONCZ-VÁGÁSI KATALIN
katalinvagasi@yahoo.com

A héber Biblia kevésbé ismert alakja Ricpá, Ajjá lánya, Saul király másodfelesége, akiről Sámuel második könyvében marginális megjegyzéseket (2Sám 3,7; 21,8.10.11) találunk. Néma alak, aki nem szavaival, hanem tetteivel „beszél”.

A 2Sám 21,1–14 szakasza irodalmilag nem egységes elbeszélésként áll előttünk. Olyan sajátosság őszi hagyományanyagok jelennek meg a perikópában, mint az a kivégzési módszer (fölkasztás, vö. 5Móz 21,22), mellyel itt (2Sám 21,6*.13*) és a 4Móz 25,4 versében találkozunk, továbbá Míkal, Saul leányának (2Sám 21,8 vö. 1Sám 14,49; 18,17–19; 2Sám 6,23) identitás kérdése (gyermektelen), vagy épp Saul apjának, Kísnek a sírboltja a benjámini Célában (2Sám 21,14*).

Az elbeszélés feltételezhető alaprétege (2Sám 21,3.4.5.6*.8.9.10.13*.14*) nem tud arról, hogy a fiak ne bűnhődjenek az atyáik vétkeiért (5Móz 24,16), illetve arról az előírásról sem, mely szerint a kivégzetteket még aznap el kell temetni (5Móz 21,22–23), melyek a deuteronomista teológia gondolkodásmódját jellemzik.

Az elbeszélés redakcionális kiegészítéseinél (21,11–14*) megfigyelhető Dávid király jóindulatának (21,7) hangsúlyozása (21,12*.13*.14*). Ő az az uralkodó, aki megtartja esküjét (1Sám 20,12–17.42), szemben Saullal, aki nem teljesíti elődei fogadalmát (vö. Józs 9,15.18). De ő az is, aki a végső tiszteletet megadja Izrael első királynak, aki YHWH választotta (1Sám 10,24 vö. Zsolt 89,4; 106,2; Ézs 42,1) volt, és fiának, Jónátánnak (2Sám 21,12.13*.14* vö. 1Sám 31,11–13; 2Sám 2,4–7). A bővítések egyértelmű célja egy minél pozitívabb kép kialakítása Dávid királyról, mely illeszkedik a róla formálódó elbeszélések sorához.

Az elbeszélés fordulópontja egy néma női alakhoz köthető, aki megakadályozza a kivégzett saulidák, köztük saját két fiának temetetlen holttestének a meggyalázását (21,10). Tette a hűség, a tisztelet, a kitarás megnyilvánulása, melyben fellelhető a kegyelet, az édesanyai végtelen szeretet, de még a Saul háza iránti tisztelet kifejeződése is.

Ricipá bátor fellépése nyomán nem csak a kivégzettek kaphatták meg a mindenkit megillető végtisztességet, hanem hozzájárult a Dávidról formálódó uralkodói képhez is. A szöveg jelenlegi szintjén ugyanis része annak a folyamatnak, mely a Dávidról kialakított pozitív kép kialakulásához vezetett.

JUDAISZTIKA

A démoni, a groteszk, a humor és megfagyott érzelmek Ligeti György művészetében

FRIGYESI JUDIT

jfrigyesi96@gmail.com

Vajon létezik-e olyan 20. századi magyar zsidó művész, akinek művében megjelenik – a gyászon és a fájdalomon kívül – olyan életérzés, amelyet a század folyamán átélt szörnyűségek egy emberből kiváltak? Megszólal-e vajon a düh, az agresszió, a sátáni elemekkel való szembenézés hangja? Ligeti Györgynek tudtommal egyetlen műve sem nyíltan zsidó témájú. Ligeti nem foglalkozik zsidóságával, nem beszél műveiben zsidó „bűnökről és sebekről”, és nem beszél a holokausztról. Vagy, ha másképp nézzük: csakis a holokausztról beszél. A jelen előadásban Ligeti interjúkban kifejezett gondolatai és egy rövid zongoradarab bemutatásával szeretném felvázolni, miként éli meg műveiben a zeneszerző a világ eszeveszettségének, az erőszaknak és a kegyetlenségnek abszurd, csaknem morbid voltát, és hogyan tör fel zenéjében, a humor és a játékoság ellenére is, valami mély, tompíthatatlan düh.

A nyelvtani személyváltás a Héber Bibliában mint stilisztikai és vallási probléma

TURÁN TAMÁS

HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézet / ELTE Hebraisztika

A bibliai nyelv egyik zavarbaejtő jelensége a megszólított személyek hirtelen váltása, főként isteni-prófétai egyenes beszédben, imákban, költői részekben. Ezzel a szerteágazó jelenséggel – melyet a Héber Biblia ókori fordításai gyakran eliminálnak, elsimítanak – a Biblia-tudomány csak igen részlegesen foglalkozott, anélkül, hogy arra bármiféle meggyőző átfogó magyarázattal vagy „elmélettel” szolgált volna.

Például (Lev. 19): „¹¹Ne lopjatok, ne hazudjatok, és csalással senki se károsítsa meg honfitársát! ¹²Ne esküdjetek hamisan nevemre, mert meggyalázod Istened nevét; én vagyok az ÚR!” Több – és többféle – személyváltással találkozunk az alábbi zsoltár-szemelvényben is (Ps. 18): „²⁹Mert te gyújtasz nekem méceszt, URam; az én Istenem fénysugarat küld nekem a sötétbe. ³⁰Veled a rablóknak is nekirontok; ha Isten segít, a kőfalon is átugrom. ³¹Isten útja tökéletes, az ÚR beszéde színigaz. Pajzsa mindazoknak, akik hozzá menekülnek. ³²Van-e Isten az ÚRon kívül? Van-e kőszikla Istenünkön kívül? ³³Isten ruház föl engem erővel, ő teszi tökéletessé utamat.”

Az említett jelenséggel kapcsolatban az ókori és középkori zsidó exegézis és nyelvészet sem állt elő átfogó magyarázatokkal, ugyanakkor sok olyan megfigyelést és értelmezést találunk ama irodalomban, amely a tudományos exegézis számára is tanulságokkal szolgálhat és kapcsolódási pontokat kínál.

Az előadás a – fenti első példához hasonló – egyesszám-többszám-váltásokra koncentrál, amely jelenséget a Biblia-tudomány elsősorban a Deuteronomium kapcsán tárgyalt. Néhány jellemző rabbinikus hermeneutikai irányt és észrevételt mutatunk be, melyek többségükben az egyén és a közösség (mint az adott isteni-prófétai beszédek lehetséges célközönsége) viszonyában értelmezik a jelenséget. Ezek az értelmezések egyfelől vallásjogi (halakhikus) konzekvenciákat vonnak le az adott személyváltásokból, másrészt figyelemreméltó „pragmatikai” érzékenységet tanúsítanak.

„Jöjjön, aki csak jönni fog, imáink és kívánságaink egyszerűen erre irányulnak.” – Rabbi Shapira és Peter Serrarius különös interakciója a kora újkori Amszterdamban

BARTA PÉTER JÓZSEF
peter.j.barta@gmail.com, OR-ZSE

Nathan Shapira ben Reuven David Teyvel rabbi (Krakkó, 160?–1664, Reggio Emilia) a jeruzsálemi askenázi közösség küldöttjeként utazott 1655-ben, majd 1657-ben ismételten Amszterdamba. Megbízatása az volt, hogy a lengyelországi hitközségek-ből korábban folyamatosan érkező, de a második svéd-lengyel háború (1655–1660) miatt gyakorlatilag megszűnt támogatások elmaradásának pótlására adományokat gyűjtsön. A gazdag szefárd *Kahal Kadosh Talmud Tora* (ellentétben a hamburgi *Kahal Kadosh Bet Israel*) megtagadta a támogatást, azonban – a Menasseh ben Israel hakam révén megismert – amszterdami kollegiánsok külön kérés nélkül, önkéntes gyűjtést tartottak, és jelentékeny összeget adtak át neki, s mi több, angliai társaikat is rábeszélték az adományozásra.

R. Shapira és az amszterdami khiliaszták interakciója eddig is több kutató figyelmét felkeltette. Vizsgálat tárgyává tették Shapira küldetését a *sheluhei Eretz Israel* (Yaari, D. Katz) és a zsidó transzregionális filantróp hálózatok összefüggésében (Lehmann, Teller); Sabbatai Zevi pszeudo-messiási mozgalma szempontjából (Scholem); a kora újkori zsidó messianizmus és keresztény millenarizmus kapcsolódási pontjaként (Popkin, D. Katz, Goldish, van der Wall). Arra a zsidóság tudományok szempontjából lényeges kérdésre azonban nem adtak választ, hogy miért tanított R. Shapira a keresztényeknek lurianus kabbalát, átlépve – az általa egyébként messzemenően betartandónak tekintett – vallási határokat.

Peter Serrarius (1600–1669) az amszterdami kollegiánsok vezetője 1657. áprilisában barátjának, John Durnak írt levelében részletesen leírta, hogy a kabbalista mely állításai voltak azok, amelyek meggyőzték őket R. Shapira őszinteségéről és arról, hogy „a Messiást illető szent misztériumokat” érti. Ennek a levélnek egy hosszabb (Dury–Jessey) és egy rövidebb (Holmes) verziója maradt fenn. Előadásomban ennek a szövegnek – Shapira rabbi, *Tuv ha-Aretz* (1655), illetve Serrarius, *Assertion du règne de mille ans* (1657), *Apologetica responsio* (1663), valamint *Een bleyde boodschap* (1665) című művei kontextusában történő – eszmetörténeti elemzését fogom ismertetni. A vizsgálat alapján beazonosításra kerülnek a R. Shapira által akkor közölt és Serrarius saját millenarista nézeteibe beépült kabbalista messianisztikus tanítás lényegi pontjai, illetőleg a vallási határátlépés oka. A Jeruzsálem székhelyű messiási birodalom valamennyiük meggyőződése szerint küszöbön állt, és mindent megtettek, hogy annak eljövételét saját intenzív vallási tevékenységükkel elősegítsék. Mindkét fél olyannyira az ezzel a birodalommal kapcsolatos, zsidó forrásokon alapuló, lényegileg egyező nézeteire és annak egymás vallási praxisában felismert előjeleire koncentrált, hogy emiatt a leírt interakció során háttérbe szorult a messiás személyét illetően eltérő, vallási határt képező különvéleményük.

Egy ókori fordító személyi igazolványa Mit tudhatunk meg a *Mislé* görög fordítójáról?

GRÜLL TIBORNÉ CSALOG ESZTER

grulltborne@gmail.com, Szent Pál Akadémia

A *Mislé* ókori görög fordítása, a *Paroimiai* a legszabadabban fordított könyvek egyike a Septuagintán belül. Ennek többféle, egymással összefüggő oka van: először is, a Példabeszédek könyvének nem volt szerepe a zsinagógai istentiszteleteken, így az olvasási, értelmezési hagyománya távolról sem volt olyan stabil, mint a Tóranak vagy akár a Zsoltárok könyvének. Tény, hogy a Tórához képest lényegesen több olyan eltérés található benne, ami betűtévészítésre vezethető vissza: ilyenkor legtöbb esetben nagyon nehéz eldönteni, hogy a fordító olvasott-e félre egy szót, vagy az általa használt héber kézirat volt eltérő (nem szólva azokról az esetekről, amikor a fordító szándékosan „játszik a betűkkel”). A héber szövegben relatíve sok *hapax* található (összesen 21 abszolút értelemben vett *hapax*), amely szintén nem könnyítette meg a fordítást. Végezetül, de nem utolsósorban műfaja tanító jellegű, amelynél fogva még inkább felhatalmazva érezhette magát a fordító a szöveg aktualizálására.

Ez az aktualizáló fordítástechnika lehetővé teszi számunkra, hogy a fordító személyéről és a fordítás körülményeiről az átlagosnál többet tudjunk meg. A *Mislé* görögre ültetője a kor szokásainak megfelelően anonim módon végezte munkáját, és külső forrásunk sincsen személyével kapcsolatban, így hát fő kiindulópontunk maga a szöveg.

A *Paroimiai* kutatása a korábbi időkben meglehetősen háttérbe szorult a *Septuaginta* más könyveihez képest, évtizedeket kellett várni egy-egy monográfiára vagy tanulmányra. Mára a helyzet megváltozott, az utóbbi évtizedekben a könyv több neves kutató érdeklődésének a homlokterébe került. Mindazonáltal több alapvető kérdésben nincs konszenzus, így például a fordítás helyszínéről több kutató Alexandriát tette meg, mások viszont Jeruzsálemben lokalizálják. Úgy gondolom, a szöveg egyes jellegzetességei alapján a kérdés Alexandria javára dönthető el.

Olyan kérdéssel is foglalkozom, amellyel a szakirodalomban nemigen találkozhatunk, holott a szöveg hangsúlyeltolódásai sejtetnek bizonyos lehetőségeket – ez pedig a fordító hétköznapi foglalkozása. Bemutatom azokat a *locus*okat, amelyek alapján feltételezhető, hogy jártas volt a tanácsülések világában, illetve szívügye volt a fiatalok idegen hatásoktól történő megóvása.

Az előadás során a fordító személyéről – természetesen a legújabb szakirodalom figyelembevételével – egyfajta igazolványt próbálok kitölteni. Mikor és hol élt? Világnézetének milyen jellegzetességei figyelhetőek meg? Mi lehetett a foglalkozása, amikor nem fordított? Végül – a rendelkezésünkre álló korabeli névanyag segítségével – még személynevének lehetőségeit is körüljáróm, természetesen csupán bizonyos statisztikai valószínűség alapján.

A targumok költőisége

KOLTAI KORNÉLIA

koltai.kornelia@btk.elte.hu, ELTE Hebraisztika

A targumisták az érthetőségre törekvés jegyében a bibliai szövegek bizonyos költői sajátosságait megszüntették. Köztudomású, hogy ezt az eljárást alkalmazták a metaforákkal kapcsolatban is, amelyeket jellemzően hasonlatokká alakítottak át. Az arámi fordítás során a bibliai szöveg érthető interpretálásán túl az is kiemelt szempontnak bizonyult számukra, hogy a befogadók a Bibliát „megfelelően”, tehát a targumisták és az uralkodó rabbinikus elit szerinti értelmezési keretben értsék. De vajon a költői nyelv, amely annyira jellemzi a Héber Bibliát, mennyire tűnt el az arámi célnyelvi szövegből ezen célok elérése érdekében? A metaforákkal együtt mi minden iktatódott ki? Esetleg ellentétes irányú folyamatok is zajlottak, ti. költőibb lett a targum, mint a forrásszövege?

Az előadás a költőiséggel kapcsolatos kérdéseket járja körül, különféle szöveg-részletek összehasonlító irodalmi igényű bemutatásával. Az összehasonlító irodalmi elemzésekhez eltérő műfajú, stílusú bibliai szövegek (költői részletek, szépirodalmi értékkel bíró elbeszélések) és a targumi megfelelőik (pl. Pszeudo-Jonatán, Targum Jonatán) szolgálnak alapul.

20. SZÁZADI ZSIDÓSÁG

Két, 1947-ben íródott mozgalmi hágádá összehasonlítása

SZILÁGYI ERZSÉBET

Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

A MILEV gyűjteményében található 64.670-es azonosítószámú alternatív hágádá a címlap adatai szerint Dov Hungári műve, amelyet a Hánoár Hácioni mozgalom tagjaként állított össze az 5707. zsidó esztendő széderestéjére. A hágádá utolsó lapja és a fedele közé becsúsztatott megsárgult lapon ceruzával írt feljegyzés olvasható, mely szerint a hágádát Ungár Tamás, IV. osztályos gimnazista tanuló készítette, aki a debreceni zsidó gyermekotthon növendéke volt. Dov Hungári, azaz Ungár Tamás hágádájának különlegessége nem csupán abban rejlik, hogy mint a hágádá össze-állítójaként fennmaradt a neve, és szerzőként, valamint illusztrátorként is hozzá kapcsolódik ez a mű, hanem abban is, hogy szó szerint vette a felszólítást: „Meséld el fiadnak!” Az Ungár-féle hágádá piros és kék tintával, kézírással sűrűn teleírt harmincöt lapján megelevenedik a teljes kivonulástörténet. A kézzel írt szövegek mellett megjelennek nyomtatott szövegrészletek is a hagyományos Hágádából.

Ungár hágádája hol a hagyományos Hágádá szövegére reflektál és azt interpretálja, hol pedig teljesen szabadon, saját maga által kitalált, vagy történelmi tényeken alapuló történeteket sző bele az általa összeállított hágádába. Az 1940-es évek alternatív hágááiban mindig megjelenik a holokauszt témája. Az 1947-ben mindössze tizenöt éves Ungár Tamás ezt saját élettörténetének egy részletével szemlélteti.

Míg Ungár Tamás hágádájának olvasása közben érződik a szubjektív hang, a Hásomer Hácáir ugyancsak 1947-ben, Budapesten íródott magyar nyelvű hágádája a közösség nyelvén szól. Ez utóbbi hágádá a Givat Hávivá Oktatási Központ Jád Jáári Archivumában található, és a Hásomer Hácáir mozgalomhoz tartozó kibucokat 1927 óta összefogó Há kibuc Háarci baloldali kibucmozgalom megalakulásának húszéves évfordulójára állították össze. A szerkesztők neve ismeretlen.

Mindkét hágádában megemlítik az Örökkévalót, és a hagyományos Hágádával ellentétben Mózes alakja is megjelenik mind a két írásműben.

Ungár Tamás a hágádá írásakor a debreceni háksárán vett részt, ahol az álijára készítették fel, ám a budapesti hágádá írói már valószínűleg olyan magyar ajkú fiatalok voltak, akik Erec-Izraelbe való érkezésük és beilleszkedésük után, visszatértek Magyarországra azért, hogy felkészítsék az itteni fiatalokat a bevándorlásra. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy az általuk összeállított hágádában a hagyományos Hágádá szövegrészelei mellett megjelennek errec-izraeli filozófusok, írók, költők gondolatai, művei.

Előadásomban röviden felvázolom a két ifjúsági mozgalom magyarországi vonatkozásait, valamint korabeli dokumentumok alapján rekonstruálom, hogy ezeknek a mozgalmaknak a tagjai, hogyan tartották meg az 5707. zsidó esztendő széderestjét. Előadásom központi témája pedig a két hágádá tartalmi összehasonlítása.

Hagyomány és holokausztemlékezet

BÁNYAI VIKTÓRIA

HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézet / ELTE Hebraisztika

1956. október 30-án – a hidegháborús időszak egy igen feszült pontján, és részben annak ellenében – avatták fel Párizsban az első összeurópai Holokauszt-emlékművet, az Ismeretlen Zsidó Mártír Sírját. Az avatáson részt vettek, Magyarország érthető kivételével, az egykori üldözött közösségek képviselői egész Európából, izraeli, észak-afrikai és észak-amerikai zsidó szervezetek delegáltjai, valamint európai állami vezetők, uralkodók. Az esemény reprezentativitása is jelzi azon héber nyelvű szövegek rangját, súlyát, amelyeket *megilla* formában az egyes üldözött közösségek készítették el, és helyeztek el a szimbolikus sírban. A tekercsek elkészítéséhez a szervezők pontos útmutatást adtak mind méretük, kivitelezésük, mind tartalmuk tekintetében. Utóbbihoz egy hat pontból álló kérdéssort is küldtek, hogy mik azok az adatok, elsősorban számadatok a veszteség különböző vonatkozásairól, amelyet mindenképp foglaljanak bele a „szenvedés történetük” elbeszélésébe. Az elkészült

tekerceket, szövegeket korábban nem publikálták, a róluk való teljes megfélekedzés jelensége önmagában is sok fontos kérdést vet fel. A szövegek közzététele mellett összehasonlító elemzésük is előttünk álló feladat.

Az előadásban a sok lehetséges elemzési szempontból arra kívánok koncentrálni, példákat mutatni, hogy a közelmúlt eseményeinek elbeszélésére milyen a hagyományból ismert kifejezésmódokat, szövegpárhuzamokat alkalmaztak az egyes szövegek alkotói. A 2022-ben publikált (*Targum*, 1: 171–195) magyarországi tekercs, a *Megillat Horthy* mellett a még publikálatlan romániai tekercsből, illetve további tekercekből választok ehhez szemelvényeket. Vizsgálom, hogy milyen bibliai és liturgikus szövegeket választanak, milyen módon módosítja / árnyalja / mélyíti a létrehozott szöveg jelentését a beépített szövegek magukkal hozott kontextusa, illetve hogy milyen történeti vagy teológiai értelmezést adnak.

BIBLIATUDOMÁNY: POSZTBIBLIKUS KOR

„Így lettek drágakövekké és szép gyöngyökké” (*Hom. VIII.12*) – a drágakövek szerepe a Pseudo-Klementinákban és a Henok-hagyományban

DÁVID NÓRA

davidnorah@gmail.com, Szegedi Tudományegyetem

A különféle drágakövek fontos szerepet játszanak Henok utazásainak leírásaiban, különösen északnyugati útján, ahol „hét drágakőhegyet” látott (1 *Hen.* 18:6). A legkülönlegesebb a hetedik hegy, Isten trónjának hegye, ami *antimonból* (*stibiumból*), csúcsa pedig *lapis lazuliból* vagy zafirból volt. E hegyek és az őket alkotó drágakövek különleges jelentőséggel bírnak a földi és az égi szféra összekapcsolásában, nemcsak a henoki irodalomban, hanem a bibliai hagyományban is (pl. Ezékiel, Exodus).

A pseudo-kelemini Homíliákban (*Hom. VIII.12*-ben) olvashatjuk az angyalok metamorfózisának történetét, akik, hogy „Istenhez hasonlatosabb anyagból” legyenek, drágakövekké, gyöngyökké és más értékes anyagokká változtak, hogy aztán a földi emberekhez jöjjenek és megkísértsék őket. Ez a leírás közvetlenül az „angyalok bukásának” története előtt szerepel a Homíliákban, mely epizód párhuzama szintén kiemelkedő jelentőségű a henoki hagyományban is.

Előadásomban a drágakövek közti összekapcsoló szerepét és e motívum fejlődéstörténetét vizsgálom az említett szövegek alapján.

A 90. zsoltár szövege a Talmudban

PAPP GYÖRGY

pgyvdm@yahoo.co.uk, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

A Talmudra akár úgy is tekinthetünk, mint olyan műre, amely a Héber Biblia számos részéből tartalmaz idézeteket, és így a Biblia könyveinek fontos szöveggyűjteménye lehet az i.sz. 3–6. századok közötti időszakból. Tervezett előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, milyen szövegformában őrizték meg a 90. zsoltár bizonyos verseit (1-4; 8-12; 15-16) a Talmud különböző traktátusai.

A fentebb megjelölt zsoltárszakaszokból nyilvánvalóvá válik, hogy a 90. zsoltárnak mely részei képezték valamilyen érvelés alapját, vagy szolgáltak illusztrációként a rabbinikus hagyományban, illetve statisztikai elemzéssel az is körvonalazható, hogy míg egyes verseire egyáltalán nem, vagy csak ritkán hivatkoznak, más verseire – pl. Zsolt 90,10 – akár hét-nyolc ízben is.

Vizsgálódásom során első lépésként röviden vázolom azt a kontextust, amely azokból a talmudi szakaszokból körvonalazódik, amelyekben utalás történik a 90. zsoltár szövegére, majd ezt követően bemutatom, hogyan viszonyul ez a „bibliai szöveg” ahhoz, amely „masszoretikus” szöveggé vált ismertté a mai olvasó számára. Az a bibliai szöveg tehát, amelyhez a Talmudban található zsoltár-idézeteket hasonlítom, minden esetben a masszoréta-szöveg, szükség esetén pedig kitekintünk a Targumban található szövegváltozatra is. Ez a vizsgálódás egyfelől rávilágíthat a bibliai szöveg-hagyományozás mikéntjére és pontosságának mértékére, másfelől olyan olvasatot és értelmezési útvonalat is kínálhat, amely eltér a mára hagyományosnak mondható olvasattól.

A terapeuták lakomái

Alexandriai Philón: *De Vita Contemplativa* című írásában

ZSIZSMANN ENDRE

zsizsmannendre@gmail.com

A címben jelzett téma kapcsán az alexandriai terapeuták asztalközösségeivel, lakomáival foglalkozunk. Philón elutasítja, helyteleníti az ókori görög és római lakomákat fényűző és kicsapongó voltak miatt (De Vit. Cont. 40–63), ezzel szemben az alexandriai terapeuták lakomáit (De Vit. Cont. 64–89) ítéli helyesnek. Philón azért ítéli el az ókori lakomákat, mert azok sok esetben a bortól való megrészegeedésről szóltak, a therepeuták esetében az Isten szeretetétől való megittasodásról – az ún. *sobria ebrietas* – beszélhetünk. A Philón által bemutatott therapeuta-közösség étrendjéhez a só, a víz és az izsóp tartozott. Ez a mértéktartó étrend az askézis jele. Andrew McGowan: *Ascetic Eucharists. Food and Drink in Early Christian Ritual Meals* (Oxford Early Christian Studies, ed. Clark, Gillian–Louth, Andrew, Clarendon Press, Oxford, 1999, 57.o.) c. munkájában úgy véli, hogy a therepeuták közössége nem létezett. Ha McGowan-nak adunk igazat, akkor bizonyos a therepeuták asketikus életmódja sem mondható valósnak.

Hipotézisünk tehát az, hogy a terapeuták végletekig menő aszketikus életformája létező gyakorlat lehetett. McGowan véleményét cáfoljuk. Ehhez elsősorban qumráni párhuzamokat villantunk fel (pl. 1QS 6,2–4 esszénusok közössége; 6,5–6 asztali áldás). Ugyanakkor jelezni kívánjuk, hogy a 4. századtól kezdve a görög és szír anachóréta-koinobita források is tudnak végletekig menő böjti szokásokról. Pl. Küroszi Theodorétosz: *Historia Religiosa* (Hist. Rel.) c munkájában víztől való tartózkodásáról olvasunk a Hist. Rel. alábbi helyein: III.3; IV.12. A kenyér (ἄρτος) és a só (ἄλας) együttes használatáról van szó az alábbi helyeken: Hist. Rel. II,2; II,4; II,13; XI,1; XX,3. A böjtölés időtartamát tekintve beszélhetünk egynapos (Hist. Rel. III,3) böjtről. De Theodorétosz említ heti böjtnapot (Hist. rel. II,2), többhetes vagy akár Mózeséhez hasonló negyvennapos böjtöt (XXVI,7) is.

HALLGATÓI SZEKCIÓ

Ben Szira kanonikus volta a Jeruzsálemi és Babilóniai Talmudban, illetve a korai palesztinai rabbinikus forrásokban

FEHÉR SÁNDOR
OR-ZSE

Előadásomban arra keresem a választ, hogy a korai rabbinikus irodalom (úgy mint a Jeruzsálemi és Babilóniai Talmud, a Toszefta, a Berésit Rabba, a Vájikrá Rabba stb.) Ben Szira-idézeteiből milyen következtetéseket vonhatunk le a mű kanonikus elfogadottságára vonatkozóan. Ben Szira könyve ugyanis az egyetlen olyan nem kanonikus mű, amelyre számos konkrét (nevesített vagy nem nevesített) hivatkozás történik a talmudi szövegekben.

Ben Szira kanonikussága megítélésének a szempontjai közül elsőként a mű származási idejére vonatkozó érvelésekre mutatok rá a korai zsidó irodalomban, miszerint a prófétai korszak után keletkezett vallásos szövegek már kevésbé szentek vagy hitelesek: azaz nem lehetnek kanonikusak. A másik kibontakozó szempont, amire rámutatok, teológiai: Josephus szavaival élve a zsidóság szent könyveiben „nincs ellentmondás”. Ezen harmonizációs, ellentmondásmentességet megkövetelő érvelés szerepel a Talmud sorai között.

A szakirodalom általánosságban elfogadja azt a tézist, hogy ha valahol szerepel a „meg van írva” kifejezés, az a következő idézet kanonikus eredetét mutatja. Ám a konkrét idézési szokásban, felvetésem szerint, élesen elkülönül egymástól a „meg van írva” kifejezés (ami mindig a kanonikus írásokra utal) a „meg van írva Ben Szira könyvében” formától, ami a rabbinikus szerző szándéka szerint nem jelenti a mű kanonikus voltának elfogadását.

Kutatásaim alapján Ben Szira idézési gyakorlatában térben és időben egy hullámzó folyamatot figyelhetünk meg. A 3. század végéig Palesztina területén (a korai rabbinikus forrásokban és a Jeruzsálemi Talmudban) Ben Szirát bár ismer-

ték és valamennyire idézték is, mégsem fogadták el kanonikusnak. Ezt követően, a 4-ik századtól Ben Szira – főleg szír keresztény hatásra – hirtelen sokkal nagyobb körben vált ismertté, és ezzel együtt a zsidóságon belül is egyre elfogadottabbá vált. Rav Jozsef (4. sz.) révén a Babiloni Talmudban hirtelen megszaporoznak a Ben Szira-idézetek, bár Rav Jozsef külön kihangsúlyozza, hogy a mű maga nem kanonikus. Rav Abaje (4. sz.) szintén érvel a nem kanonikusság bemutatására, míg a vele vitázók Ben Szira idézett gondolatainak a Tanach-beli és a rabbinikus hagyományokkal való harmonizációjára keresnek érveket. A vita végére Abaje egy olyan érvet talál, amire már nem lesz felelet – a hallgatás a korabeli szokások szerint is a beleegyezés egyértelmű jele. A 4-ik század végén történik még egy hivatkozás Ben Szirára a Babiloni Talmudban, ahol – egyedüli példaként – mint Írásokat (*ketuvim*) említik a könyvet. Ennek az oka lehet egy kanonizációval kapcsolatos elbizonytalanodás is. Mindenesetre a Babiloni Talmud 5–6. századi kánonlistájának végeredménye közismert: a könyv nem kanonikus.

A tagadó egyeztetés kialakulása a jiddis nyelvben

SIPOS FERENC NORBERT
ELTE – OR-ZSE

A tagadó egyeztetés kifejezést a kollokvialis nyelvhasználatban sokszor egyszerűen kettős tagadásként emlegetjük, annak ellenére, hogy használatukat tekintve a kettős tagadás valójában igenlést fejez ki: $\neg\neg p \leftrightarrow p$, ahogy ezt ebben az angol mondatban is láthatjuk: *I couldn't not feel sorry*. Ezzel szemben a tagadó egyeztetés (*negative concord*) egy olyan nyelvi jelenség, amikor két vagy több negatív elem egy tagadást eredményez. A jiddisben is megfigyelhető tagadó egyeztetés:

- (1) *keyner efnit nit mayn tir*
senki kinyit neg birt.Sg1 ajtó
'Senki nem nyitja ki az ajtót.'

Számos jiddis nyelvvel foglalkozó szakirodalomban olvashatjuk, hogy a tagadó egyeztetés kialakulása a jiddis nyelvben szláv hatásnak tudható be. Egyes nyelvészek olyan távolra is eljutottak, hogy a jiddis nyelvet egyfajta szláv nyelvnek emlegetik. Jespersen (1917) óta tudjuk viszont, hogy a természetes nyelvekben végbemehet egy külső hatás nélküli ciklus, amely a nyelvben tagadó egyeztetést eredményez. Ezt láthatjuk a jiddis nyelvrokonaiban; az angol és holland nyelvben egyaránt. Az angol szubsztandard változatában évszázadok óta él a tagadó egyeztetés, annak ellenére, hogy nem szláv nyelvről beszélünk. Például: *He don't know nothing*, de ugyanez igaz a német nyelv esetében is. A standard németben tagadó egyeztetés nem fordul elő, viszont szubstandard/dialektusban előfordul, mint például a bajor dialektus esetében is.

Jespersen szerint az eredeti negatív határozószó először elgyengül, ezért a nyelvhasználók egy másik negatívval megerősítik, kiegészítik azt. Elméletét hét fázisban

írja le. Történeti nyelvészeti kutatások számos nyelvben bebizonyították a Jespersen-ciklus megtörténését. Előadásomban azt próbálom meg bemutatni, hogy annak ellene, hogy a jiddis egy szláv környezetben létezett évszázadokon keresztül, a tagadó egyeztetés kialakulása nem teljesen tudható be ennek. Előadásomban számos nyelvi példát (orosz, belarusz, jiddis (őjiddis és modern jiddis), német (bajor dialektus), lengyel, ukrán) mutatok be annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk a tagadó egyeztetés előfordulásáról más, a jiddissel is kontaktusba kerülő nyelvekben. Majd bemutatom a rendelkezésünkre álló jiddis nyelvtörténeti forrásokon keresztül külön a nyugati jiddisben és keleti jiddisben tapasztalható tagadási stratégiákat. Az általam bemutatott nyelvtörténeti források magukba foglalják a kairói genizából származó őjiddis kéziratokat, Glikl bas Judah Leib emlékiratait valamint keleti jiddis újságokból és könyvekből származó tagadó mondatokat. Ezekkel a példákkal próbálom meg demonstrálni a Jespersen-ciklust a jiddis nyelvben.

Két zsinagóga, ami három Zsidó csoportok, nyelvek, irányzatok az Orczy-házban

DOMBI GÁBOR

dombig@or-zse.hu, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

Az Orczy-háznak és a benne működött zsinagógáknak már nyoma sincs. Az épület a Király utca és Károly körút sarkán állt, s helyét ma a Madách-házak hatalmas tömbje foglalja el. Szinte csak a legendái maradtak fenn, tárgyi emlékei alig. Az itt kialakított zsinagógák rítusai követték a használóik kulturális-vallási hátterét és a korszak szellemi áramlatait. A házban egymás után, sőt egy időben egyszerre is több zsinagóga is működött.

A kutatások fényében megállapítható egy zsinagóga folyamatos jelenléte 1796 és 1937 között (három év szünettel), de különböző időpontokban az úgynevezett öreg vagy német zsinagóga mellett is fel-felbukkannak mások, amelyek közül kettőt lehetséges azonosítani. Itt újabb, korábban elemzésre nem került források bemutatásával mutatjuk be a zsinagógák – esetleg inkább imatermek – jelenlétének hullámzását.

Korábban nem álltak rendelkezésre pontos adatok arról, hogy miként jöttek létre a zsidó egyházszakadás előtti zsinagógák. De a most felkutatott dokumentumok – bérlőlisták és szerződések – fényében bemutatható, hogy a reformokat képviselő, modern vallási formákat kialakító, korabeli reformzsidóság felbukkanása a hitközség vezetésében és az akkor a hitközségi jelenlét miatt reprezentatívnek számító Orczy-házban, közös platformra kényszerítette a korábban egymással szembenálló, a származási helyek, használt nyelvek, s kevésbé a zsinagógai szokások szerint megosztott nyugatról, illetve keletről érkezett, „német” és „lengyel” zsidókat.

Az Orczy-házról mint épületről szóló összes irodalom azt közli, hogy az épület második szintjét csak 1830-ban húzták fel. Ennek cáfolata és az építkezés körüli félreértések pontosítása is része az előadásnak.

PROGRAMBIZOTTSÁG
PROGRAMME COMMITTEE

BÁNYAI VIKTÓRIA, BIRÓ TAMÁS, PAPP GYÖRGY, PÉNTEK DÁNIEL

HELYI SZERVEZŐBIZOTTSÁG
LOCAL ORGANIZING COMMITTEE

DOBOS KÁROLY DÁNIEL, KŐSZEGHY MIKLÓS

MAGYAR HEBRAISZTIKAI TÁRSASÁG
HUNGARIAN HEBREW STUDIES SOCIETY

<http://mht.org.hu/>

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

1635